

**ULUSLARARASI DERS KİTAPLARI VE EĞİTİM MATERYALLERİ
DERGİSİ (IJOTEM)**

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijotem>

İlköğretim Programlarında Ahlak Eğitiminin Tarihsel Gelişimi

Ali YALÇIN¹

*Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi
Dr.*

aliylcnn77@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-8421-3924

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Alınma tarihi: 02.10.2023

Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 20.10.2023

Kabul edilme tarihi: 28.10.2023

Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 29.10.2023

Alıntı: Yalçın, A. (2023). İlköğretim programlarında ahlak eğitiminin tarihsel gelişimi. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 6(2), 236-259.

İlköğretim Programlarında Ahlak Eğitiminin Tarihsel Gelişimi

Ali YALÇIN¹

Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi

Öz

Araştırma Makalesi

Toplumsal bir varlık olarak insan, sağlıklı bir gelecek için ahlaki değerlere sahip bireyleri yetiştirmeyi hedefler. Bu çalışma, ilköğretim programlarında ahlak eğitiminin tarihsel gelişimi üzerine odaklanmıştır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, Cumhuriyet döneminde ilköğretim programlarında (Müşahabat-ı ahlakiye ve ma'lumat-ı vataniye, yurt bilgisi, yurttaşlık bilgisi, vatandaşlık bilgileri, sosyal bilgiler, vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi) ahlak eğitiminin tarihsel olarak nasıl bir gelişim izlendiğini ortaya çıkartmaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesine göre gerçekleştirilen çalışmada betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın geçerlik ve güvenirlik aşamasında, aktarılabilirlik ve doğrulanabilirlik işlem basamakları uygulanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre Cumhuriyet dönemi ilköğretim programlarında ahlak eğitiminin sadece basit soyut kurallarla değil yaşantı ve telkinler yoluyla öğretildiği saptanmıştır. Ayrıca ilköğretim programlarında vurgulanan ortak konu, milli ahlaki değerlere sahip yurttaşlar yetiştirmektir. Ahlak eğitiminde edebi ürünlerin (menkıbeler, hikâye, masal, âlimlerin yaşamları, tarihi kahramanlar vb.) kullanılması gerektiği ifade edilmiştir. İlköğretim programlarında ahlak eğitimine dair açıklamalar günümüze yaklaştıkça yaşantı temelli olduğu ve değerler eğitimi aracılığıyla öğretilmesi hedeflendiği söylenebilir. Araştırmanın sonuçlarından anlaşıldığı üzere, değerler aracılığıyla çocukların ahlaki duyguları, ahlaki kararlar alma becerileri ve ahlaki gelişimleri desteklenebilir fikri ortaya çıkmaktadır.

Alınma tarihi:

02.10.2023

Düzeltilmiş hali alınma

tarihi: 20.10.2023

Kabul edilme tarihi:

28.10.2023

Çevrimiçi yayınlanma

tarihi: 29.10.2023

Anahtar Kelimeler: İlköğretim, öğretim programı, ahlak, ahlak eğitimi, değerler

¹ Sorumlu yazar iletişim bilgileri:

Dr.

aliylcn77@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-8421-3924

Historical Development of Moral Education in Primary Education Programs

Ali YALÇIN¹

Bursa Uludağ University, Faculty of Education, Social Studies Education

Abstract

As a social being, human beings aim to raise individuals with moral values for a healthy future. This study focuses on the historical development of moral education in primary education programs. In this context, the aim of the study is to reveal the development of moral education in primary education programs (Müşahabat-ı Ahlakiye and Ma'lumat-ı Vataniye, civics, civic knowledge, civic information, social studies, citizenship and democracy education courses) during the Republican period. Descriptive analysis technique was used in the study, which was conducted according to document analysis, one of the qualitative research methods. In the validity and reliability phase of the research, transferability and verifiability process steps were applied. According to the findings of the study, it was determined that in the primary education programs of the Republican period, moral education was taught not only through simple abstract rules but also through experience and indoctrination. Moreover, the common theme emphasized in primary education programs is to raise citizens with national moral values. It was stated that literary products (myths, stories, tales, lives of scholars, historical heroes, etc.) should be used in moral education. As the explanations about moral education in primary education programs approach the present day, it can be said that they are experience-based and aimed to be taught through values education. As understood from the results of the research, the idea that children's moral feelings, moral decision-making skills and moral development can be supported through values emerges.

Keywords: Primary education, curriculum, moral, moral education, values

Research Article

Received: 02.10.2023

Revision received:
20.10.2023

Accepted: 28.10.2023

Published online:

29.10.2023

¹ Corresponding author:

Dr.

aliylcn77@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-8421-3924

Giriş

Ahlak, insanların davranışlarını düzenleyen, insan ilişkilerini yönlendiren, toplumun değerlerini yansıtan; kişisel veya toplumsal normları ifade etmektedir. Ahlaki normlar, kişisel dürüstlük, sadakat, cömertlik, adalet, saygı, sorumluluk gibi değerleri içerebilir. Ahlaki değerler ve kurallar, bir toplumun devamlılığı ve düzeni için önemlidir. Ahlaki değerler ve kurallar, genellikle toplumun kültürel, dini, felsefi ve tarihsel geçmişi tarafından şekillendirilir (Cevizci, 2023; Kuçuradi, 2011). Bu bağlamda ahlak, bireylere nasıl davranmaları gerektiğine dair bir rehber sunar ve insanların kendi seçimleri, değerleri ve vicdanlarıyla uyumlu bir şekilde yaşamalarına yardımcı olur. Ayrıca ahlak, farklı kültürler ve inanç sistemleri arasında değişebilir ve zaman içinde evrilebilir (Febriani, Nevi, Emilia, Khoerunisa, Sari & Asbari 2023).

Ahlak, çoğu zaman iyi ve kötü davranışlar bütünü olarak bilinmektedir ve bireylerin sorumluluklarına uygun davranışlar sergilemeleri gerektiren kurallardır (Gert & Joshua, 2020; Kulaksızoğlu, 1997). Amerikalı eğitimci John Dewey'e göre ahlak, bireylerin aile, okul ve toplumsal normlar çerçevesinde öğrendiği ve zamanla davranışlarına yansıdığı kurallar ve sorumluluklar bütünüdür (Dewey, 1959). Bu tanımlardan anlaşıldığı üzere ahlak kavramına yönelik farklı yaklaşımlar, görüş ve düşünceler öne sürülmüştür. Nitekim Osmanlı'nın son dönemlerinde ahlakı; din, psikoloji, millet, hürriyet, ferdiyetçilik, İslamcılık ve modern eğitim anlayışı ile ilişkilendiren kişi ve düşünce ekollerinin olduğu görülmektedir (Ergin, 1977). Özellikle II. Abdülhamid döneminde ilköğretimde ahlak eğitiminin önemi üzerinde sıklıkla durulmuştur (Vurgun, 2018).

Ahlak eğitimi üzerine çalışan düşünürler, tarih boyunca çeşitli felsefi, pedagojik ve etik görüşler geliştirmişlerdir. Şöyleki Antik Yunan filozofu Aristoteles, etik konulara büyük önem vermiş ve ahlaki erdemi önemsemiştir. Aristoteles'e göre ahlaki erdem, alışkanlıklar ve eğitimle geliştirilebilir. İngiliz filozof John Locke, "Çocuk eğitimi üzerine düşünceler" adlı eserinde çocukların eğitiminde ahlaki değerlerin önemini vurgulamıştır. Ayrıca, çocukların deneyim yoluyla ahlaki değerleri öğrenmeleri gerektiğini savunmuştur (Noddings, 2017). Jean-Jacques Rousseau: "Emile" ve "Eğitim üzerine" adlı eserlerinde, çocukların özgürlüğüne saygı gösterilerek ahlaki değerleri kendi çabalarıyla öğrenmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Alman filozof Immanuel Kant, ahlaki değerlerin evrensel ve soyut ilkelere dayandığına inanmıştır. Kant, ahlak eğitimi, insanların ahlaki yükümlülüklerini anlamalarını ve evrensel ahlak ilkelerini takip etmelerini gerektiğini savunmuştur (Kant, 2002). Lawrence Kohlberg,

ahlaki gelişimin aşamalarını tanımlayan bir teori geliştirmiştir. Bu teori, insanların ahlaki düşünce ve davranışlarının evrimsel bir süreç olduğunu öne sürer. Kohlberg'e göre, ahlak eğitimi, bireylerin ahlaki düşünce yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olmalıdır. Fransız düşünür Émile Durkheim, toplumun temel işlevlerinden biri, bireylerin toplumsal değerleri ve normları içselleştirmesini sağlamaktır. Bu sürecin önemli bir parçası, ahlak eğitimidir. Ahlak eğitimi, bireylerin toplumun değerlerini, normlarını ve ahlaki kurallarını öğrenmelerini ve bu kurallara uymalarını sağlayan bir araç olduğunu açıklamıştır. Ona göre ahlak eğitimi, toplumun "toplumsal bilincini" geliştirir ve toplumun üyeleri arasında birlik ve dayanışmayı artırdığını ifade etmiştir (Durkheim, 2010). Bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi bu düşünürler, ahlak eğitimi konusundaki farklı perspektifleri ve yaklaşımları temsil etmektedirler (Cevizci, 2023; Noddings, 2017).

Toplum bilimi uzmanlarına göre bireyler, toplumun temel ahlaki değerlerini çocukluktan itibaren toplum içindeki örnek yaşantılarla elde ettiklerini söylerler (Ergün, 1994). Zamanla dünyada meydana gelen gelişmeler ile ahlak eğitimine yönelik düşünce ve yaklaşımlar da etkilenmiş, modern ahlaki değerlere sahip bir neslin doğmasına zemin hazırlamıştır. Kohlberg, ahlak eğitiminin amacını, okulun, baskıcı ve zorlayıcı geleneksel yapısından ziyade, gelişmenin bir sonraki basamağını uyarıcı olarak ifade etmiştir. Ayrıca ahlak eğitimi ile bireylerin ahlaki üst evrelere ulaşacağını belirtmiş, bunun gerçekleşebilmesi için de akıl yürütme süreçlerinin etkin olduğu bir eğitim programı aracılığıyla gerçekleşeceği öne sürmüştür (Kohlberg & Hersh, 1977). Cumhuriyetin ilk yıllarında itibaren öğretim programlarında, devletini ve vatanını seven, cumhuriyet rejimini koruyan ve geleceğe taşıyan yurttaşlar yetiştirmeyi amaç edindiği için bireylerin de ahlaki değerlerle yetişen yurttaşlar olmaları beklenmiştir (Maarif Vekâleti, 1924). Bu açıklamalar doğrultusunda ahlak eğitiminin temel amacı, insanların birbirleriyle daha adil, saygılı, etik ve medeni yaşamın gerektirdiği bir şekilde ilişki kurmalarını teşvik etmektir (Yinilmez Akagündüz, 2016).

Eğitim ve okulun en önemli amaçlarından biri, iyi ahlaklı insanlar yetiştirmektir. Ahlak eğitimiyle amaçlanan, bireyin vicdani yargısıyla olumlu davranışlar sergilemesidir (Kaya, 1997). Bu eğitim, insanların ahlaki değerleri ve davranışları anlamalarını, kabul etmelerini ve uygulamalarını teşvik etmeyi hedefler. Ahlak eğitimi, bireylerin toplumlarına, ailelerine ve kendilerine daha iyi bir şekilde hizmet etmelerine yardımcı olmak için ahlaki prensipleri öğretmeyi amaçlar. Çünkü ahlaklı ve iyi insan yetiştirmek, insanlık geleceği için önem taşımaktadır (Ulusoy, 2019). Bu bağlamda ahlak eğitimi, bireylerin karakter gelişimini destekler. Bu, iyi niyetli, sorumlu ve etik bir şekilde davranmalarını teşvik eder. Bireylere

ahlaki zorluklarla nasıl başa çıkacaklarını öğretir. Böylece bireylerin, iyi kararlar vermelerine ve ahlaki bir şekilde hareket etmelerine yardımcı olabilir.

Ahlak eğitimi, insanların diğer insanların bakış açısını anlamalarını ve empati geliştirmelerini teşvik eder. Bu yüzden ahlak eğitimi, genellikle okullarda, ailelerde, dini kurumlarda ve toplum merkezlerinde verilir. Çünkü ahlak eğitimi, bireylerin daha iyi vatandaşlar olmalarına, diğer insanlara saygı göstermelerine ve toplumsal değerlere uygun bir şekilde davranmalarına yardımcı olur. Ahlak eğitimi, toplumların daha iyi bir şekilde işlemesine ve insanların daha adil ve etik bir şekilde bir arada yaşamalarına katkıda bulunabilir (Cevizci, 2002; Yinilmez Akagündüz, 2016; Zeki Aydın, 2022). Bu bağlamda II. Abdülhamid Dönemi'ndeki (1876-1909) ilkokul ve ortaokullarda ahlak eğitimi için bazı derslerin konulduğu ve bu süreçte bazı ahlak eğitimine yönelik kitapların okutulduğu bilinmektedir (Yinilmez Akagündüz ve Doğan, 2020). Bu dönemin öğretim programları ve ders kitaplarından anlaşıldığı üzere ahlak ile ilgili kural ve kaidelerin ezberletildiği anlaşılmaktadır (Vurgun, 2018). Ancak Cumhuriyet döneminden itibaren soyut ahlaki kuralları ezberletmek yerine çocukların almış oldukları ahlak eğitimini, örnek yaşantılar yoluyla davranış haline getirmeleri hedeflenmiştir (Maarif Vekâleti, 1924). Yani Cumhuriyet nesli yurttaş, milli ahlaki değerlere sahip yurttaş olarak tanımlanmıştır.

Cumhuriyet dönemi ilköğretim programları içerisinde ahlak eğitimine dair bilgi ve açıklamaların yer aldığı dersler: Müsahabat-ı ahlakiye ve ma'lumat-ı vataniye, yurt bilgisi, yurttaşlık bilgisi, vatandaşlık bilgileri, sosyal bilgiler, vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi öğretim programlarıdır. Ancak din eğitimi ile ilgili derslerde de ahlak eğitimine (Kesgin, 2011), dair konulara yer verilmiştir. Fakat bu çalışmada konunun sınırlılığı açısından sadece ilköğretim programları araştırma kapsamına alınmıştır. Bu öğretim programlarının en önemli ortak amacı, cumhuriyetin temel ilke ve inkılaplarını kavramış, milli ahlaki değerlere sahip yurttaşlar yetiştirmektir. Aslında Cumhuriyetin ilk yıllarında ahlak eğitiminin amacı ile günümüz eğitim sisteminde ahlaki değerlere sahip bireyler yetiştirme amacı neredeyse aynıdır. Bu bağlamda şu süreçte "ahlak eğitimi neden önemlidir?" sorusu akıllara getirmektedir. Çünkü insan, toplumsal bir varlık olduğu için başka insanlarla iletişim kurmak zorundadır. Bireyin kendisi, doğru bir tutum veya davranış sergilediğini görmek için ancak içinde bulunduğu veya iletişim kurduğu insanlar belirleyici rol oynamaktadır. Günümüzde aile yapılarında meydana gelen yozlaşmalar, iletişim kopuklukları, modern dünyadaki teknolojik gelişmelerden kaynaklanan ahlaki değişimler, birey ve toplum ekseninde hızlıca gerçekleşen tutum ve değerler, bireylerin hayata bakış açıları ve beklentilerinin değişmesi,

bireylerin sosyal ve psikolojik kaynaklı problemlerle başa çıkmadaki yetersizliği, anne, baba ve çocuklar arasındaki değer (Aygün, 2013) ve kuşak çatışması, toplumsal değerlerin geleceğe taşımadaki kuşaklar arasındaki çatışma, bölgesel, ulusal ve küresel problemlerin olumsuz etkileri gibi faktörler, ahlak eğitiminin gerekli ve önemli olduğunu göstermektedir.

İlgili literatürde, ahlak eğitimi ile ilgili araştırmaların mevcut olduğu görülmektedir. Konuya dikkat çekmek ve konu dışına çıkmadan ahlak eğitimine yönelik araştırmaları, belli başlıklar etrafında sınıflandırmanın daha açıklayıcı ve anlaşılır olacağı düşünülmektedir. Ahlak ve eğitim ilişkisi üzerine yapılmış çok sayıda çalışma mevcuttur (Dewey, 1959; Piaget, 1972; Topçu, 1997; Kulaksızoğlu ve Dilmaç, 2013; Yayla, 2005; Ulusoy, 2007; Durkheim, 2010; Kesgin, 2011; Durakoğlu, 2014; Yıldırım, 2014; Yinilmez Akagündüz ve Doğan, 2020; Bayrak ve Akdemir 2021; Dilan Çağlayan, 2022; Akyol ve Özmen, 2023; Sevim, Güler, İnançlı ve Aslan, 2023; Kara, 2023). “Türkiyede ahlak eğitimi üzerine bir inceleme” isimli çalışmada, ahlak eğitiminin ders kitaplarında tarihsel gelişimi incelenmiştir (Yinilmez Akagündüz, 2017). Konuyla ilgili diğer çalışmalar incelendiğinde, ahlak ve din (Akyol, 2013; Yılmaz, 2023), ahlak ve psikolojik temeli (Onur, 1979; Çiftçi, 2003), ahlak ve değerler (Yıldırım, Becerikli ve Demirel, 2017; Esemem, 2020; Dikmen, 2014; Şahin ve Katılmış, 2016; Yiğittir ve Bal, 2013), Ahlak ve felsefe, (Çilingir, 2003; Türer, 2014; Noddings, 2017; Cevizci, 2023; Eken Taşkaya, 2023) alanında bazı çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların ortak noktası ahlakın, eğitim, psikoloji, sosyoloji, din ve felsefe ile olan bağıntı teorik çerçevede temellendirmeleridir. İlgili alanyazından hareketle bu çalışma konusunun seçilmesinin gerekçelerinden biri de ilgili alana katkı sunmak, ilköğretim programlarının ahlak eğitimine dair gelişimini tarihsel olarak değişimlerini ve farklılıklarını belirlemek, ilgili araştırmacılara yol göstermektir. Günümüzde ilköğretim programlarında değerler aracılığıyla ahlak eğitiminin devam edildiği görülmektedir. Hatta sosyal bilgiler dersinde değerler, kazanımlarla birlikte öğretilmesi amaçlanmış ve bunun için öğretim programında (Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB], 2023), çok sayıda değere yer verilmiştir. Bu değerler, öğrenme alanındaki konular aracılığıyla öğretilerek öğrencilerin, bu değerleri yaşamlarında davranışlarına yansımaları hedeflenmiştir. Bu açıklamalar doğrultusunda araştırmanın amacı, Cumhuriyet döneminde ilköğretim programlarında (Müşahabat-ı ahlakiye ve ma'lumat-ı vataniye, yurt bilgisi, yurttaşlık bilgisi, vatandaşlık bilgileri, sosyal bilgiler, vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi) ahlak eğitiminin tarihsel olarak nasıl bir gelişim izlendiğini belirlemektir.

Yöntem

Bu bölümde, araştırmanın deseni, verilere ait dokümanlar, veri analizi, geçerlik ve güvenirlik başlıkları altında açıklamalar sunulmuştur.

Model

Cumhuriyetin ilanından sonra ilköğretim programlarında ahlak eğitimi incelemeyi amaçlayan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırma yöntemi, amaca ulaşmak için olay ve olgular ışığından hareketle bilgi edinmek amacıyla görüşme, gözlem, doküman gibi araçların etkin kullanıldığı bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2021; Merriam & Tisdell, 2015). Bu çalışma Cumhuriyetten günümüze tarihsel dokümanlar olan ilköğretim müfredat programlarından oluştuğu için nitel araştırmanın doğasına uygun bir araştırmadır. Bu sebeple araştırmada, doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmanın Verileri ve Toplanması

Bu araştırmanın verileri Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan ilköğretim müfredat programları içinde yer alan 1924, 1930, 1938, 1948, 1949, 1961, 1962, 1968,1988, 1990, 2005, 2018 ve 2023 öğretim programlarından oluşmaktadır. Bu öğretim programları kapsamında ahlak eğitimine dair açıklamaların yer aldığı “Müşahabat-ı ahlakiye ve ma‘lumat-ı vataniye, hayat bilgisi, yurt bilgisi, vatandaşlık bilgileri, vatandaşlık ve demokrasi eğitimi ve sosyal bilgiler” dersi çalışmanın kapsamı dâhilinde incelenen öğretim programlarıdır. Dokümanların toplanma süreci iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Bunlardan birincisi Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı çevrimiçi adresinde 2005, 2018 ve 2023 sosyal bilgiler dersi öğretim programının pdf haline erişim sağlanmış ve elektronik ortama aktarılmıştır. Daha sonra diğer öğretim programlarına erişim sağlamak için Ankara’da Milli Kütüphane Arşivinde mevcut olan ilköğretim programlarına ulaşılmış ve elektronik araç yardımıyla bilgisayar ortamına aktararak analiz süreci için hazır duruma getirilmiştir. Yazar tarafından ilköğretim programları ön incelemeye tabi tutulmuş ve sadece ahlak eğitimine dair konuların ve açıklamaların geçtiği programlar, araştırmaya dahil edilmiş, diğerleri kapsam dışı tutulmuştur.

Araştırmanın Analizi ve İnanırcılık

Bu çalışmada verilerin analiz sürecinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Bu analiz türünün kullanılmasının en önemli gerekçesi, ayrıntılandırmaya gidilmeden verilerin olduğu gibi aktararak okuyucuya doğrudan bilgi sunmak, dönemin dil ve metinsel ifadelerini olduğu gibi betimlemek ve araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini desteklemek adınadır. Bu nedenle araştırmanın dokümanlarından hareketle elde edilen veriler, tarihlere göre sıralamaya konulmuş ve analiz süreci bazı işlem adımlarına göre gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. İlk aşamada, dokümanlar içinde ahlak eğitimine dair bilgiler tespit edilmiş belli bir sıraya konulmuş, daha sonra hangi bilgilerin konuyla tutarlı ve geçerli olduğu belirlenmiştir. Diğer bir aşamada tespit edilen veriler, ayıklanmış, düzenlenmiş bir şekilde bulgular bölümünde sunulmuştur. Araştırmanın aktarılabirlik (dış geçerlik) ve doğrulanabilirliğini (Lincoln ve Guba, 1985) sağlamak adına elde edilen veriler, okuyucuya alıntılar olarak doğrudan sunulmuştur. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini desteklemek adına uzman görüşüne de başvurulmuştur. Özellikle betimleyici bulguların ahlak eğitimine uygunluğu noktasında üzerinde tartışılmış ve verilerin doğruluğu teyit edildikten sonra son şekli verilerek bulgular bölümünde belirtilerek yorumlanmıştır. Her öğretim programına uygun tanımlanan betimleyici bulgular yorumlanırken günümüzün koşullarına göre değil de tamamıyla kendi dönemine uygun bir şekilde düşünülerek yorumlanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, araştırmanın analizleri sonucunda bulgular ve yorumlara yer verilmiştir.

1. 1924 İlkmektep Müfredat Programı

Müşahabat-ı Ahlakiye ve Ma'Lumat-I Vataniye Dersi Öğretim Programında Ahlak Eğitimine Dair Açıklamalar:

1. *Türkiye Cumhuriyeti'nin bir vatandaşı olmak sıfatıyla malik oldukları hak ve vazifeleri tanıtmak, bütün hareketlerinde hâkim olması lazım gelen ahlak esaslarını telkin etmek, velhasıl milli ve insani vazifelerini takdir ve ifa idebilecek bir hale getirmektir* (Maarif Vekâleti, 1924).

2. *Birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarda müşahabat-ı ahlakiye dersleri, ahlaki esasları çocukların vicdanında canlı bir surette yaşatacak samimi misaller şeklinde verilecektir. Malum bu misaller, esnasında yüksek ahlak ve fazilet numunelerini*

gösterecek, büyük milli kahramanların menkıbelerini, büyük âlim, muhter'î, kâşiflerin, bilhassa çocuk kahramanlarının hayat ve faaliyet ve sergüzeştlerini cazip hikâyeler şeklinde anlatacaktır (Maarif Vekâleti, 1924).

3. Çocukları, mektep hayatında bir kaç sene böyle bir fazilet ve samimiyet hevesi içinde ruhen ve fikren yaşamaları, onların ahlaki ve manevi mukadderatı üzerinde çok müessir olur. İnsaniyete şeref veren büyük adamların ve kahramanların canlı sergüzeştleri, kuru ve cansız ahlak kaidelerinin te'min edemeyeceği tesiri hasıl eder. Çocukların fikirlerini ve kalplerini yüksek insani hislere karşı açtığı gibi onları faziletli olmaya da sevk eder (Maarif Vekâleti, 1924).

4. Bu devrede çocuklara mücerred ahlak kaidelerini öğretmekten ziyade kendilerine ahlaki ve ictimai ihtiyatlar kazandırmak lazımdır. Bunun için mektebi maddi ve manevi hayatı, çocuklarda temeyyüzlük, intizam, nezaket, doğruluk, teavün ü tesaned, güzel ve iyi şeylere karşı muhabbet, vazifeşinaslık gibi itiyatlar te'sis edebilecek bir tarzda tertip ve tanzim edilmelidir (Maarif Vekâleti, 1924).

5. Muallimi talebeye yaklaştırmağa, sevdirmeye ve çocuklarda ahlaki hislerin inkişafına hizmet eden musahabe ve hasbihal saatlerinde muallim, talebenin mekteb dahili haricindeki faaliyetlerini mevzu'bahs edecek ve iyi ve fena hareketler üzerene çocukların nazar-ı dikkatini celb edecektir (Maarif Vekâleti, 1924).

6. Mekteblerimizde bu suretle yetişen gençler, bil-zat tecrübeleriyle en muvafık ve en mükemmel tarz idarenin cumhuriyet idaresi olduğunu fa'len öğrenmiş ve icabında onu müdafa ve himaye için hiçbir fedakarlıktan çekinmeyecek bir hale gelmiş olurlar (Maarif Vekâleti, 1924).

Müşahabat-ı ahlakiye ve ma'lumat-ı vataniye dersi öğretim programında ahlak eğitimine dair önemli bilgilere yer verildiği görülmektedir. Cumhuriyetin ilanından sonraki ilköğretim programında çocukların vatanına ve milletine karşı görev ve sorumluluk bilinciyle yetişmeleri hedeflenmiş, ayrıca toplumsal olarak ahlaklı, dürüst, çalışkan ve yardımsever bireyler olmaları beklenmiştir. Bu bulgulardan anlaşıldığı üzere ahlak eğitiminin, yaparak yaşarak ve göstererek verilmesi önerilmektedir.

Çocukların ahlak kurallarını ezberleyerek öğrenmekten ziyade ahlaki değerleri bizzat yaşarak öğrenilmesi ve bunu hayatlarında uygulamaları gerektiği ifade edilmiştir. Özellikle tarihi şahsiyetler, menkıbeler, âlimler ve önemli olaylar aracılığıyla ahlak eğitimi verilmesi önerilmiştir. Ayrıca öğretmenin olumlu tutum ve davranışları sergilemesi çocukların ahlaki duygularını olumlu yönde kuvvetlendireceği açıklanmıştır. Son dikkat çekici bulgulardan biri

de cumhuriyet nesli çocukların ahlaklı ve dürüst kişilikli bireyler olmasıyla cumhuriyet idaresini her zaman müdafaa ve himaye etmekten çekinmeyeceklerini ifade edilmişlerdir.

2. 1930 İlköğretim Müfredat Programı

Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında Ahlak Eğitime Dair Açıklamalar:

1. Mektep hayatında aile ve şehir muhitindeki insanlar arasında tahaddüs edilen hakiki vakalar münakaşa edilmek suretiyle veya hayali masallar ve hikâyeler nakletmek suretiyle çocuklara ahlaki tekinler yapmak (Maarif Vekâleti, 1930).

Yurt bilgisi Dersi Öğretim Programında Ahlak Eğitime Dair Açıklamalar:

1. Onda (Çocuklarda), devlet, milliyet ve aile tesanüdüne iptina eden sağlam bir ahlakîyat hissi tevdi etmek ve yaşatmak.

2. Çocuklara mücerret ahlak kaidelerini öğretmekten ziyade kendilerine ahlaki ve içtimai itiyatlar kazandırmak lazımdır. Bunun için mektebi maddi ve manevi hayatı, çocuklarda temeyyüzlük, intizam, nezaket, doğruluk, teavünü tesanüt, güzel ve iyi şeylere karşı muhabbet, vazifeşinaslık gibi itiyatlar tesis edilecek bir tarzda tertip ve tanzim edilmelidir (Maarif Vekâleti, 1930).

1930 İlköğretim müfredat programında hayat bilgisi dersinde ahlak eğitime dair konu ve içerikler incelendiğinde, çocuklara toplumun bir parçası olduğunu hissetmeleri ve ahlaklı birer bireyler olmaları için masallar ve hikâyeler aracılığıyla yetiştirilmeleri önerilmiştir. Özellikle gerçek hayattan örnekler üzerinde ve bazen de bizzat yaşayarak ahlaki değerleri, telkinler yoluyla öğrenmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Yurt bilgisi dersinde, çocukların devlete, millete ve ailesine karşı ahlaki duygulara sahip bireyler olmaları hedeflenmiştir. Çocukların soyut ahlaki kuralları öğrenmekten ziyade toplum ve kendileri için faydalı olan ahlaki kaideleri öğrenmeleri istenmiştir. Bu sebeple çocukların yaşamlarında nezaketli, doğruluk, güzel, iyi, birleştirici, sorumluluk sahibi bireyler olmaları için ahlak eğitiminin önemli olduğu açıklanmıştır. Bu programda dikkat çeken nokta 1924 programına göre ahlak eğitime dair açıklamaların azaldığı görülmektedir.

3. 1938 Ortaöğretim Müfredat Programı Yurt Bilgisi Dersi Öğretim Programında Ahlak Eğitime Dair Açıklamalar:

1. Millet konusu: Ahlak hakkında mütalea, milli his, medeni his (Kültür Bakanlığı, 1938).

1938 Ortamektep yurt bilgisi dersinde ahlak eğitimine dair konu ve içeriklerin azaldığı görülmektedir. Bu programda sadece “millet” konusu öncülüğünde, “*ahlak hakkında mütalea, milli ve medeni his kapsamında*” ahlak eğitiminin verildiği görülmektedir.

4. 1948, 1949, 1961, 1962, 1988 İlkokul ve Ortaokul Programında Ahlak Eğitimine Dair Açıklamalar:

İlkokul Ve Ortaokulda Eğitim ve Öğretim İlkelerinde Ahlak Eğitimi:

1. *Ahlâk eğitiminde muvaffak olmak için çocuklara soyut ahlak kuralları belletmekten ziyade onların yaşayışlarının ahlâklı olmasını sağlamaya çalışmalıdır. ‘Çocuklar doğuşlarından iyilik ve kötülük anlamlarına sahip değildirlere. Bu sebeple yetiştikleri sırada onların birtakım yanlış hareketlerde bulunmaları gayet tabiidir. Hata etmek, çocuğun hakkıdır. İlk önce ana baba, sonra da onlarla birlikte öğretmen çocuğa daima iyi örnek olmakla beraber, onun hareketlerini gözlemleyecek, fena olanlarının sebeplerini anlayacak ve neticede bu sebepleri ortadan kaldırmaya çalışacaktır (MEB, 1948; MEB, 1949; MEB, 1961; MEB, 1962; MEB, 1988).*

2. *Yalan söyleyen bir çocuk niçin böyle hareket etmektedir? Hayalci midir? Anasından, babasından veya öğretmeninden mi korkuyor? Kendisine ehemmiyet verdirmek mi istemektedir? Yahut sadece aldatmak veya zarar vermek endişesinde midir? Zarar verme arzusu nereden geliyor? Kardeşini veya bir arkadaşını kıskanmasından mı, kendisini kuvvetli göstermek istemesinden mi, yoksa sadece eziyet etme duygusundan mı? Bu cihetler anlaşılmadan çocuğun yalancılığı ile mücadele etmek mümkün değildir. Sebepleri aramayı düşünmeyen veya bu zahmete katlanmayan ana, baba ve öğretmen, çocuklarını ve öğrencilerini yanlış tanıma durumuna düşerler (MEB, 1948; MEB, 1949; MEB, 1961; MEB, 1962; MEB, 1988).*

3. *Fenalliklarla 'mücadelenin en tesirli yolu, fenalık sebeplerini görüp ortadan kaldırmaya çalışmakla beraber, çocukların alâkalarını müspet işlere çevirmek ve onların müspet işlerini övmektir. Çocuğun dürüst nazik ve iyi bir hareketi derhal görülmeli; ana, baba ve öğretmen bundan memnurluk duyduğunu belirtmelidir. Çocuğu yalnız fena bir harekete bulunmaktan meneden bir eğitim, nakıs bir eğitim olur. İyi olan şeyleri yapmakta devamı sağlamak, müspet bir eğitimin esasıdır (MEB, 1948; MEB, 1949; MEB, 1961; MEB, 1962; MEB, 1988).*

4. *“Ahlâk öğretilmez, yaşanır” demek, ahlâkı çocuğa fiilleri ve hareketleri içinde tanıtmak icabeder, demektir. Söz olarak öğretilcek kuralların çocuğun hayatında büyük*

bir tesiri olacağı şüphelidir (MEB, 1948; MEB, 1949; MEB, 1961; MEB, 1962; MEB, 1988).

5. *Öğretimde daima misali öne alıp kurala sonradan gittiğimiz gibi, ahlâkta da hayatı öne almak, çocukların tecrübelerinden hareket etmek ve sonra seviyeleri daha ilerleyince bu tecrübelerden genellemeler çıkarmayı denemek uygun olur. “Türk ahlâkının ilkeleri” ne de çocukların tecrübelerinden hareket edilerek varılacak; bu ilkeler, kurallar şeklinde belletilmeyecektir. Asıl olan çocuğun yaratıcı ve aydın bir ahlâk zihniyeti elde etmesidir. Ahlâk da toplulukla birlikte ilerlemektedir. Bu ilerleme duygusunu almamış olan çocuk, ileride hayatın türlü özellikleri içinde kendi kendine isabetli bir ahlaki karar veremez (MEB, 1948; MEB, 1949; MEB, 1961; MEB, 1962; MEB, 1988).*

6. *Okulda çocukların bir toplum hayatı yaşamakta oluşları, her durumda çocuğun bulunması onların sosyal tecrübeler kazanmalarına ve aralarında ahlâki münasebetlerin gelişmesine yardım için fırsat verir. Bu tecrübelerin müspet istikamet alması öğretmenin kılavuzluğu ile mümkündür. Tutulacak yol, öğretmenin kılavuzluğu ile çocukların hür bir şekilde kendi kendilerini idare etmeleri; okuldaki öğrenci ve öğretmenlerin müştereken ‘sorumluluk kabul ederek ve birbirleriyle yardımlaşarak yürüttükleri bir toplum kurumu haline getirmeleri yoludur. Ancak bu hususta çocuklara kaldıracaklarından fazla sorumluluk yükletilmemesine dikkat edilecektir (MEB, 1948; MEB, 1949; MEB, 1961; MEB, 1962; MEB, 1988).*

7. *Öğretmen ahlâk eğitiminde iyi sonuçlar almak için kuralları zorla kabul ettiren, yalnız kendi inandığı görüşlerle hareket eden bir diktatör değil, bütün olayları objektif şekilde ölçen bir yardımcı olmalıdır. Okulda yüksek ahlak esasları hâkim olmalı, alâkalar değerli işler etrafında toplanmalı ve bunlar mükâfat kaygısıyla olmaktan ziyade ahlâki değerleri dolayısıyla yapılmalı, her türlü iyilik teşvik edilmeli, iyilikler sebep ve manası anlaşılmayan kanunlar alarak çocuklara cebredilmemeli, objektif, değerleri takdir olunarak yapılmalıdır (MEB, 1948; MEB, 1949; MEB, 1961; MEB, 1962; MEB, 1988).*

8. *Okul, çocuklarda güzel şeylere karşı sergi ve bağlılık uyandırtmak; onlara kendi yaşlarına göre hey şeyde ve her yerde güzeli, iyiyi doğruyu arayıp bulma ve değerlendirme alışkanlık ve iktidarını kazandırmalıdır.*

9. *Öğretmen, çocukları güzel şeylerle temasa getirmeli, tabiatta ve insan emeğiyle meydana gelmiş eserlerdeki güzellikleri arayıp bulmaya teşvik etmelidir. Güzel bir okuma parçası içindeki kahramanların hayatını taşıyabilmesi, güzel bir manzara karşısında veya tatlı müzik melodileri içinde heyecan duyabilmesi öğrencinin benliğinde önemli*

değişiklikler meydana getirir (MEB, 1948; MEB, 1949; MEB, 1961; MEB, 1962; MEB, 1988).

Hayat Bilgisi ve Yurttaşlık Bilgisi Dersinde Ahlak Eğitime Dair Tespitler: 9. Değerler aracılığıyla ahlak eğitiminin verildiği görülmektedir. Özellikle okulumuz konularında.

Vatandaşlık Bilgileri Dersinde Ahlak Eğitime Dair Açıklamalar: 10. İnsan ve Toplum: Toplum hayatını düzenleyen kurallar: Ahlak kuralları.

1948, 1949, 1961, 1962, 1988 İlkokul ve ortaokul programında ahlak eğitime dair konu ve içeriklerin, birbirine bezer olduğu görülmektedir. Bu nedenle aynı bölümde bulgular sunulmuştur. Bu başlıkta dikkat çeken nokta, İlkokul ve ortaokul 'da eğitim ve öğretim ilkeleri başlığında, ahlak eğitiminin verilmesinin niçin önemli olduğu maddeler halinde anlatılmıştır. Burada okuyucuya daha net bilgiler sunmak ve konunun önemini belirtmek adına öğretim programında yer alan ahlak eğitime dair bilgilerin tamamına yer verilmiştir. Bireylerin iyi ve doğruyu ayırt etmelerinde ve yaşamlarında temel ahlaki değerlere sahip olmalarında verilecek ahlak eğitiminin önemli olduğu ifade edilmiştir. Özellikle hem öğretmen hem de ailedeki bireylerin olumlu tutum ve davranışlar göstermeleri çocukların ahlak gelişimine yararlı olacağı belirtilmiştir. Bir başka bulguya göre “Ahlâk öğretilmez, yaşanır” demek, ahlâkı çocuğa fiilleri ve hareketleri içinde tanıtmak icap eder, demektir. “Söz olarak öğretilecek kuralların çocuğun hayatında büyük bir tesir yaratmayabilir” şeklinde açıklamalara yer verilmiş olması dikkat çekicidir. Ahlak eğitiminde, daima örnekleri öne alıp kurala sonradan gittiğimiz gibi, ahlâkta da hayatı öne almak, çocukların tecrübelerinden hareket etmek ve sonra seviyeleri daha ilerleyince bu tecrübelerden genellemeler çıkarmayı denemek uygun olur. “Türk ahlâkının ilkeleri” şeklinde örnek bir başlıktan hareketle “Asıl olan çocuğun yaratıcı ve aydın bir ahlâk zihniyeti elde etmesidir. Ahlâk da toplulukla birlikte ilerlemektedir. Bu ilerleme duygusunu almamış olan çocuk, ileride hayatın türlü özellikleri içinde kendi kendine isabetli bir ahlaki karar veremez.” Ahlak eğitime dair bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere çocukların ahlaklı, dürüst, saygılı ve sorumluluk sahibi bireyler olması için önemli bilgiler sunulmuştur. Hayat bilgisi ve yurt bilgisi dersi öğretim programlarında ahlak eğitimi daha çok temel değerler aracılığıyla verildiği görülmektedir. Vatandaşlık bilgileri dersinde ise insan ve toplum hayatını düzenleyen kurallar içinde ahlak kurallarının öğretimi üzerinde durulduğu belirlenmiştir. Bireylerin ahlak eğitimi almış, dürüst ve sorumluluk sahibi bir kişiliğe erişmesinde, okulda ve ailede verilen ahlak eğitimi ve davranış kuralları etkili olduğu söylenebilir.

5. 1968 İlkokul Müfredat Programı Türk Milli Eğitiminin Amaçlarında Ahlak Eğitimi Dair Açıklamalar

1. *Türk milletinin bütün fertlerini milli, ahlaki, bütün insani değerlerini geliştirmek (MEB, 1968).*
2. *İlkokul çocuğunun kişilik ve ahlaki karakter sahibi bir yurttaş olarak yetişmeyi amaç edinir. Davranışlarında samimi ve dürüsttür. Sözüne güvenilir (MEB, 1968).*
2. *Davranış değişikliği, her zaman ve her yerde, olumlu veya olumsuz yönde de gelişebilir. Okul, öğrencilerin davranışlarını olumlu yönde ve eğitimin amaçlarına uygun şekilde değiştirip geliştirmeye yöneltilmelidir (MEB, 1968).*
4. *Eğitimde ahlaki ve manevi değerlerin kazandırılması hem program, hem de yönetimin önemli bir unsurudur. Eğitim ve öğretimin belli başlı amaçlarından birisi de, ferdin bir değer olduğunu çocuğa hissettirerek ona demokratik bir düzen içinde yaşamının; kişi hürriyetlerine saygı göstermeyi, toplumun menfaatlerini kişisel menfaatinin üstünde tutmayı, yardımlaşmayı ve işbirliği yapmayı gerektirdiğini öğretmektir (MEB, 1968).*
5. *Bu etkinlikler, toplum tarafından benimsenen ahlâk kuralları ve değer duyguları çerçevesi içinde cereyan etmelidir, öğrenim hayatında, içinde yaşadığı toplumun olumlu ve geliştirici manevi değerlerini benimsemeden yetişecek bir gençlik hem kültür mirasının önemli bir parçası olmaktan yoksun kalır. Hem de toplumun manevi hayatına katılmada güçlük çeker (MEB, 1968).*

1968 İlkokul öğretim programında bulunan derslerin içeriğinde ahlak eğitimi dair doğrudan bir bilgiye yer verilmediği ancak Türk Milli eğitiminin amaçları başlığında, ilkokul çocuklarının kişilikli ve ahlaki karakter sahibi birer yurttaş olarak yetişmeleri amaçlandığı ifade edilmiştir. Ayrıca olumlu tutum ve davranışlarda bulunmaları almış oldukları bu eğitimin önemli bir etkisi olacağı öngörülmüştür. Bireylerin sağlam kişilikli ve ahlaki karakterle yetişmeleri için okulda bireylere bu değerleri hissettirerek toplumun bir parçası olduğunu öğretmektir. Ahlak eğitimi, bireyin manevi hayatına ve toplumsal yaşamına hitap etmelidir. Böylece birey, hem kendi yaşantısında hem de toplumsal yaşamda güçlüklerle baş edebilir.

6. 1990 İlkokul ve Ortaokul Programında Ahlak Eğitime Dair Açıklamalar:

Yurttaşlık Bilgisi Dersinde Ahlak Eğitime Dair Açıklamalar:

- 1. Topluluğu yaşatan kurumlar konusu: İş hayatında ahlak ve verim, dürüstlük sorumluluk almak. (MEB, 1990).*
- 2. Millet topluluğu konusu: Millet hayatının sürekliliğinde ahlakın önemi. İş ve meslek ahlakı. (MEB, 1990).*

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Ahlak Eğitime Dair Açıklamalar:

- 1. Milli ahlak: Milli ahlakımız medeni esaslara ters düşmez.*
- 2. Ahlakın kaynağı millettir. Milli ahlaka uygun hareket, milli birliği sağlar (MEB, 1990).*

1990 İlkokul ve ortaokul programında yurttaşlık bilgisi ve sosyal bilgiler dersinde ahlak eğitime dair az da olsa bazı açıklamalara yer verilmiştir. Bundan önceki programlara göre ahlak eğitimi ile ilgili konu ve açıklamaların azalması dikkat çekicidir. Sadece iş hayatında ahlak, dürüstlük, sorumluluk gibi değerler ifade edilmiştir. Ayrıca sosyal bilgiler dersinde, milli ahlak konusunda, milli ahlakımız medeni esaslara ters düşmez, Ahlakın kaynağının millet olduğu açıklanması düşündürücüdür. Bu kısımda toplumun ahlaki kaideleri, bireylerde ahlaki karakterlerin oluşmasına zemin hazırladığı açıklanmaya çalışılmıştır.

7. 2005, 2008 ve 2023 İlköğretim Programlarında Ahlak Eğitime Dair Açıklamalar:

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Ahlak Eğitime Dair Bulgular:

- 1. Değerler eğitimi başlığında ahlak eğitimi verilmektedir. Ahlaki muhakeme örnekleriyle çocukların doğru ile yanlış; iyi ile kötüyü ayırt etmeleri ve bunun üzerinde düşünerek ahlaki kararlar almaları beklenmektedir (MEB, 2005; MEB, 2008; MEB, 2023).*
- 2. İlkokulu tamamlayan öğrencilerin gelişim düzeyine ve kendi bireyselliğine uygun olarak ahlaki bütünlük ve öz farkındalık çerçevesinde kazanmaları (MEB, 2005; MEB, 2008; MEB, 2023).*
- 3. Değerlerimiz: eğitim sistemimiz her bir üyesine uygun ahlaki kararlar alma ve bunları davranışlarında sergileme yeterliliğini kazandırma amacıyla hareket eder.*
- 4. Bilimsel ahlaki gözetmek sosyal bilgilerin amaçları arasındadır (MEB, 2005; MEB, 2008; MEB, 2023).*

Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Öğretim Programında Ahlak Eğitime Dair Bulgular:

1. Görev ve sorumluluklarımız temasında: Toplum hayatını düzenleyen kurallar içinde ahlak kuralları yer almaktadır.

2. Toplumsal birlikteliği sağlayan değerlerden biri de ahlaki değerlerdir (MEB, 2005)

2005, 2008 ve 2023 İlköğretim programında sosyal bilgiler dersinde ahlak eğitimine dair açıklamalar incelendiğinde, değerler eğitimi aracılığıyla ahlaki karaktere sahip bireyler yetiştirmeleri hedeflenmiştir. Bu öğretim programlarında, çocukların gelişimleri temel alınarak ahlaki bir bütünlük ve öz farkındalığı yüksek bireyler olması amaçlanmıştır. Ayrıca sosyal bilgiler dersi öğretim programında ahlak eğitiminin değerler aracılığıyla verildiğinin en iyi kanıtı, “eğitim sistemimiz her bir üyesine uygun ahlaki kararlar alma ve bunları davranışlarında sergileme yeterliliğini kazandırma amacıyla hareket eder” şeklinde açıklaması doğrudan ahlaki karaktere sahip bireyleri yetiştirmeye dönük olduğu söylenebilir. Bir diğer ders olan vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi öğretim programında ahlak kurallarına yönelik bilgi düzeyinde açıklamalara yer verilmiştir. Öğretim programları, dönemin toplumsal, eğitimsel, politik ve ekonomik gelişimlerinden etkilendiği için ahlak eğitimine dair konuların bilgi yapısında da bazı değişikliklerin olduğunu söylemek mümkündür. Bu, öğretim programlarının yapısında apaçık bir şekilde görülebilmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, Cumhuriyet dönemi ilköğretim programlarında (müsahabat-1 ahlakiye ve ma‘lumât-1 vataniye, yurt bilgisi, yurttaşlık bilgisi, vatandaşlık bilgileri, sosyal bilgiler, vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi) ahlak eğitiminin tarihsel gelişimi incelenmiştir.

Bu araştırmanın bulguları doğrultusunda elde edilen sonuçlar incelendiğinde, Cumhuriyet dönemi ilköğretim programlarında yeni kurulan Cumhuriyetin temel ilkelerini benimsemiş, bilinçli, sorumluluk sahibi ve milli ahlaki değerlerle donanmış bir yurttaş yetiştirmeyi amaçlandığı saptanmıştır. Nitekim ahlak eğitiminin sadece basit soyut kurallarla değil yaşantı ve telkinler yoluyla öğretildiği belirlenmiştir. Söz konusu, çocuklara tarihi kahramanlar, âlimler, hikâyeler ve masallar yoluyla ahlaki değerlerin öğretilmesi hedeflenmiştir (Maarif Vekâleti, 1924). Ahlak eğitiminde programlı ve planlı bir çerçevenin hazırlanarak uygulanması, bireylerin ahlaki davranışlar sergilemelerine katkı sağlayabilir. Özellikle öğretmenin tarihi şahsiyetlerden örnekler vermesi, olumlu tutum ve davranışlar göstermesi, ahlaklı bireylerin yetişmesine destek olabilir (Atalay, 2022).

Cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlıda ahlak düşüncesi ve felsefesi daha çok İslam ahlakı üzerine inşa edildiği görülmektedir (Dilan Çağlayan, 2022). Ancak Cumhuriyet dönemi ilköğretim programlarında vurgulanan ahlak söylemi, milli ahlak ve ahlaklı yurttaş, ulaşılması hedeflenen bir yurttaşlık olmuştur (Yinilmez Akagündüz, 2020). Nitekim Kesgin'in (2010) Cumhuriyet döneminde eğitim kurumlarında ahlak eğitimi üzerine yaptığı çalışmada benzer sonuçlara ulaştığı söylenebilir. 1950'den sonraki ilköğretim programları, dönemin siyasi, toplumsal ve yaşantılardan oldukça etkilendiği görülmektedir. Bununla ilgili olarak o dönemde ahlak eğitimine dair açıklamalardan da anlaşıldığı gibi "*Asıl olan çocuğun yaratıcı ve aydın bir ahlâk zihniyeti elde etmesidir. Ahlâk da toplulukla birlikte ilerlemektedir*" açıklaması, 1950'den önceki programlarda rastlanmayan ifadelerdir. Bu bağlamda, ahlak eğitimine dair konu ve açıklamalardan anlaşıldığı gibi dönemin toplumsal ve siyasi gelişmelerinin, ilköğretim programlarının içeriğine yön verdiği görülmektedir. Bununla ilgili en güzel örnek, 1968 ilköğretim müfredat programında, ahlak eğitimine yönelik açıklamalarda şöyledir: "*Ferdin hürriyetinin gözetilmesi, demokratik düzen için ahlak eğitimi, toplumun menfaatlerini kişisel menfaatten üstün tutmayı*" şeklinde bazı açıklamaların, o dönemde yetiştirilmek istenen ahlaklı ve karakterli vatandaş biçimidir. Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde eğitim kurumlarında ahlak eğitiminin yeni insan, yeni toplum ve yeni devlet anlayışıyla karakterli ve ahlaklı vatandaşlar yetiştirmeyi arzuladığı söylenebilir (Yinilmez Akagündüz, 2016).

1948, 1949, 1961, 1962, 1988 ilköğretim programlarında ahlak eğitimine dair dikkat çekici sonuçlardan biri de "Türk ahlâkının ilkeleri" başlığında tanımlanan ahlak eğitimine dair söylemlerde, ahlak eğitimi almamış bir çocuğun ileriki yaşamlarında ahlaki kararlar veremeyeceğini ifade edilmiştir. Bu sonucun, gerçekten günümüz Türk aile yapısındaki ahlaki değerlerin oluşmasına öncülük ettiği söylenebilir. Nitekim ahlak eğitiminin aile, okul ve toplumsal çevre ile kazandırılması ve çocukların ahlaki karaktere sahip bireyler olarak yetişmeleri ve aynı zamanda sorumluluk sahibi yurttaşlar olarak topluma kazandırılması arzulanan bir durumdur. Yapılan bir araştırmaya göre Cumhuriyetin ilk kurulduğu ve geliştiği yıllarda yurttaşlardan beklenen, ahlaklı ve iyi bir vatandaş olmalarıdır. Fakat 1960'lardan itibaren ahlaklı ve iyi yurttaş sadece toplumsal yaşamla sınırlı kalmamış, okul ve aile yaşamından da öğrencilerin iyi ve ahlaklı olmaları beklenmiş, ayrıca öğrencilerin yapmaları gereken sorumluluklara da değinilmesi dikkat çekicidir (Yinilmez Akagündüz, 2016). Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere Cumhuriyet döneminde ahlak dersi, kimi zaman öğretim programlarında bağımsız bir ders olarak yer alırken kimi zamanda farklı derslerin içinde yer

aldığının belirlenmesi (Yinilmez Akagündüz, 2017) bu araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Günümüzün ilköğretim programlarında değerler eğitimi başlığında ahlaki değerler verilmesi amaçlanmaktadır. Bunun hangi yöntem ve teknikle öğretilceğinde, öğretmenin bilgi, becerisi ve deneyimi etkin rol oynamaktadır. Ancak her ne kadar yapılandırmacı eğitimin ilkelerine benzer özellikler içeren açıklamalar yer alsa da 2005'ten önceki programlarda ağırlıklı olarak telkin yoluyla ahlaki değerlerin öğretilmesi önerilmektedir. Günümüzde öğrencilere yaşlarına uygun sorumluluklar vermek, değerli olduğunu hissettirmek, olumlu tutum ve davranışlarla örnek olmak, etkinliklerle çocukların ahlaki duygularını geliştirmek, okul ve ailedeki kuralları öğretmek gibi niteliklerin ahlak eğitiminde günümüzde bile geçerli olan başlıca uygulamalar olduğu görülmektedir. Beyhan ve Akdemir'in (2021), araştırmasında eğitim kurumlarında, öğretmen, veli ve okul işbirliği sayesinde değerlerin, yeni nesiller tarafından içselleştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Şayet günümüzde bile ahlaki özellikler içeren değerlerin öğretiminde yaşanan bazı sorunlar olduğu, özellikle değerler eğitiminde bilişsel öğrenmelerin gerekli olduğu ancak yaşam temelli uygulamalara daha fazla yer verilmesi gerektiği belirtilmektedir (Şahin ve Katılmış, 2016). Son dönemlerde yapılan araştırmalara göre okulların ahlak ve karakter eğitiminde rolünün planlama ve etkileşim düzeyinde iyi olduğu fakat paydaşların katılımları ve psikososyal ortam olarak daha düşük seviyede olduğunu belirtmeleri (Akyol ve Özmen), ahlak eğitiminde öğrencilerin bizzat sürece katılmalarının ve öğrendiklerini davranışlarına yansıtılmalarının ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.

Genel itibarıyla araştırmanın sonuçları özetlendiğinde, Cumhuriyet dönemi ilköğretim programlarında ahlak eğitimiyle amaçlanan, bireylerin ahlaklı ve iyi bir yurttaş olmaları, çocukların devlete, millete ve ailesine karşı ahlaki duygulara sahip bireyler olmaları beklenmektedir. Ayrıca bireylerin dürüst ve sorumluluk sahibi bir kişiliğe erişmesinde, okulda ve ailede verilen ahlak eğitimi ve davranış kuralları etkili olduğu ifade edilmiştir. Bu sebeple

Eğitim kurumlarında verilen ahlak eğitimi, bireyin manevi hayatına ve toplumsal yaşamına hitap etmelidir. Böylece birey, hem kendi yaşantısında hem de toplumsal yaşamda güçlüklerle baş edebilir. Noddings'e (2016) göre okulda verilen ahlak eğitimi, bireylerin ahlaki karaktere sahip insanlar olarak yetişmelerinde etkin rol oynar. Cevizci (2023) araştırmasında ahlaki değerler, toplumun kültürel ve geçmişinden bağımsız olmadığını ifade etmiştir. Özellikle örgün eğitim kurumları, çocukların ahlakına ve kişiliğine yön verdiğini açıklamıştır. Bu araştırmanın sonuçlarıyla benzer sonuçlara ulaşan Yinilmez Akagündüz'ün

(2016) araştırmasında Cumhuriyetle birlikte toplumsal yaşamı düzenleyen bazı yeni kurallar ortaya çıkmıştır. Modernleşmenin yeni bir türü olarak kabul edilen toplumsal kurallar içerisinde ahlak kuralları da ifade edilmiştir. Bununla amaçlanan şey yurttaşları daha ahlaklı ve erdemli kılmak; kişilerin vicdanlarını daha iyi hale getirmektir. Araştırmada elde edilen bulgular ve sonuçlar doğrultusunda şu öneriler yapılabilir.

Öneriler

- İlköğretim programlarında ahlak eğitiminin önemi üzerinde durulmalıdır. Günümüzde dijital dünyanın etkisiyle aile bağları arasında kopukluklar, yozlaşmalar, değişim ve dönüşümler yaşanmaktadır. Bunun sonucunda ortaya çıkan sorunların üstesinde gelebilmenin yollarından biri de eğitim sürecinde uygulanacak uygulamalı ahlaki değerlere yönelik programlardır.
- Çocukların ahlaki gelişimlerine yardımcı olabilecek etkinliklerle öğrenme süreci zenginleştirilmelidir.
- Çocukların ahlaki duygularının gelişimine yardımcı olmak adına okul dışı öğrenme ortamları etkili kullanılabilir.
- Edebi ürünlerle çocukların ahlak gelişimi desteklenebilir.
- Değerler eğitimi sayesinde çocukların ahlaki duyguları pozitif yönde gelişebilir.
- Çocukların ahlaki gelişiminde aile, okul ve toplumsal çevrenin etkili olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenlerle çocukların ahlaki kararlar alması yüreklendirilmelidir.

Kaynakça

- Akyol, M. ve Özmen, C. (2023). Sosyal bilgiler öğretmenlerine göre ahlak ve karakter eğitiminde okulların yetkinliği. *KSÜ Eğitim Dergisi*, 5(1), 24-45.
- Akyol, A. (2013). İslam ahlak felsefesinde değerler eğitimi. *Muhafazakâr Düşünce*, 9(36).
- Atalay, Y. (2022). *Nurettin Topçu'nun "ahlak eğitimi" üzerine bir inceleme*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. Kahramanmaraş.
- Bayrak, B. ve Akdemir, A. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bakış açısından etik değer olarak merhamet kavramı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(1), 370-383.

- Bekir, O. (1979). Ahlak eğitiminin psikolojik temelleri. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 12(1), 1-13.
- Cevizci, A. (2023). *Eğitim felsefesi*. Say Yayınları.
- Çiftçi, N. (2003). Kohlberg'in bilişsel ahlak gelişimi teorisi: Ahlak ve demokrasi eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 43-77.
- Çilingir, L. (2003). *Ahlak felsefesine giriş: Metinlerle ahlaki temellendirme*. Elis Yayınları.
- Dewey, J. (1959) *Moral Principles in Education*, s. 1-17.
- Dikmen, F. (2014). Ahlak, değerler ve eğitimi. *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 167-174.
- Dilan Çağlayan, A. (2022). *Meşrutiyet döneminde kızlar için yazılan ahlak kitaplarının eğitim açısından incelenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi. İstanbul.
- Durakoğlu, A. (2014). Gazali'de ahlak eğitimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 211-226.
- Durkheim, E. (2010). *Ahlak eğitimi*. O. Adanır, (Çev.). Say Yayınları.
- Eken Taşkaya, G. (2023). Noddings'in ilgi/özen/bakım teorisinin ahlak eğitimine etkisi üzerine: 2003-2013. *Sosyal Bilimler Ekev Akademi Dergisi*, Sayı 94.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye maarif tarihi*. Eser Matbaası
- Ergün, M. (1994). *Eğitim sosyolojisine giriş*. Ocak Yayınları.
- Esemen, A. (2020). 2018 Sosyal bilgiler öğretim programı kazanımlarında evrensel değerler. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi (UEAD)*, 4(2), 89-109.
- Febriani, S., Nevi, F., Emilia, S., Khoerunisa, A., Sari, I. P., & Asbari, M. (2023). Students moral education as' moral force'in social life. *Journal of Information Systems and Management (JISMA)*, 2(1), 8-14.
- Gert, B. & Joshua G. (2020), "The Definition of morality", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/morality-definition>.
- Kant, I. (2002). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi*. İ. Kuçuradi, (Çev.) Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kara, İ. (2023). Investigation of moral and citizenship education curricula taught in high schools in France, *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 24(2), 1172-1194. DOI: 10.17679/inuefd.1296075.
- Kaya, M. (1997). Kişilik özelliklerinin ahlak yargısı üzerindeki etkisi. *Marmara Üniversitesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı, 4.

- Kesgin, S. (2011). Cumhuriyet dönemi örgün eğitim kurumlarında ahlak eğitimi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52(1)*, 209-238.
- Kohlberg, L. & Hersh, R. H. (1977). Moral development: A review of the theory. *Theory into practice, 16(2)*, 53-59.
- Kuçuradi, İ. (2011). *Etik*. Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kulaksızoğlu, A. & Dilmaç, B. (2013). İnsani değerler eğitimi programı. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, *12(12)*, 199-208
- Kulaksızoğlu, A. (1997). *Ergenlik psikolojisi*, Remzi Kitabevi.
- Kültür Bakanlığı (1938). *Ortaokul yurt bilgisi dersi müfredat programı*, Devlet Matbaaları.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage.
- Maarif Vekâleti (1924). *İlk mektep müsahabat-ı ahlakiye ve ma'lumat-ı vataniye dersi müfredat programı*. Matbaa-i Amire.
- Maarif Vekâleti (1930). *İlk mektep hayat bilgisi dersi müfredat programı*, Devlet Matbaaları.
- Maarif Vekâleti (1930). *İlk mektep yurt bilgisi dersi müfredat programı*, Devlet Matbaaları.
- Merriam, S. B. & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. John Wiley & Sons.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (1948). *İlkokul öğretim programı*, Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (1949). *Ortaokul öğretim programı*, Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (1961). *İlkokul öğretim programı*, Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (1962). *Ortaokul öğretim programı*, Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (1968). *İlkokul hayat bilgisi dersi dersi öğretim programı*, Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (1968). *İlkokul öğretim programı*, Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (1988). *Ortaokul vatandaşlık bilgileri dersi öğretim programı*, Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (1990). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programı*, Milli Eğitim Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (2005). *İlköğretim hayat bilgisi dersi öğretim programı ve kılavuzu*, Milli Eğitim Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (2005). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve kılavuzu*, Milli Eğitim Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (2005). *İlköğretim vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi (8. sınıf) öğretim programı*, Milli Eğitim Yayınları.

- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (2023). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*, Milli Eğitim Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı,[MEB]. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*, Milli Eğitim Yayınları.
- Noddings, N. (2017). *Eğitim felsefesi*. R. Çelik, (Çev.). Nobel Akademi Yayıncılık
- Piaget, J. (1972). *The Moral Judgement of the child*, Routledge.
- Sevim, M. Z., Güler, Z., İnançlı, S. ve Aslan, H. (2023). Okul öncesi öğretmenlerin okul öncesi eğitiminde değerler eğitimi hakkında görüşleri, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(6): 737-749.
- Shavkatovna, R. G. & Nawaz, S. (2023). Spiritual and moral education of schoolchildren. *European Journal of Innovation in Nonformal Education*, 3(4), 78-82.
- Şahin, T. ve Katılmış, A. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının değerler eğitimi öz-yeterlilikleri. *Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-16.
- Topçu, N. (1997). İlkokullarda ahlak eğitimi. *İslam Medeniyeti Dergisi*, 1(4), 24-24.
- Türer, C. (2014). Ahlaktan eğitime: Yine ahlak. *Felsefe Dünyası*, (60), 5-29.
- Ulusoy, K. (2007). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tarih ve ahlâk eğitimi ilişkisi üzerine görüşleri (Sakarya il örneği). *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(13), 155-177.
- Ulusoy, K. (2019). *Karakter değerler ve ahlak eğitimi*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Vurgun, A. (2018). *II. Abdülhamid dönemi ilköğretimde ahlak eğitimi*. Yeditepe Yayınevi.
- Yayla, A. (2005). Kant's view on moral education. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 38(1), 73-86.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, Y. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, S. G., Becerikli, S. ve Demirel, M. (2017). Farklı bakış açılarına göre sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi. *Elementary Education Online*, 16(4), 1575-1588.
- Yıldırım, T. (2014). Tehzibü'l-ahlâk-tehzibü'l-ahlâk/ahlak eğitimi, metin-çeviri (Yahya İbn Adi). *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 14(1), 315-317. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuilah/issue/4186/54889>
- Yılmaz, S. (2023). Din ve değerler eğitimi aracı olarak sinemanın etkisi ve gücü. *Nisar* 2,173-195. <https://ror.org/04ttnw109>.
- Yiğittir, S. ve Bal, M. S. (2013). Sosyal bilgiler dersinde karakter eğitimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 239-260.

- Yinilmez Akagündüz, S. & Doğan, A. (2020). The Evaluation of the work of Ahmed Şem'i's "Hülasatü'l Ahlak" with the perception of the moral education of our age. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 53(1), 55-86. <https://doi.org/10.30964/auebfd.582930>
- Yinilmez Akagündüz, S. (2016). *Türkiye'de ahlak eğitimi üzerine bir inceleme*. [Yayınlanmış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Yinilmez Akagündüz, S. (2017). Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze ders kitaplarında ahlak eğitimi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 13(26), 149 –180.
- Yinilmez Akagündüz, S. (2020). Cumhuriyet'in ilk yıllarında yurttaşlık eğitimi: Cumhuriyet çocuklarına malûmât-ı vataniye ders kitabı örneği. *Turkish History Education Journal*, 9(1), 109-131. <https://doi.org/10.17497/tuhed.653698>
- Zeki Aydın, M. (2022). *Ailede ahlak eğitimi*. Timaş Yayınları.